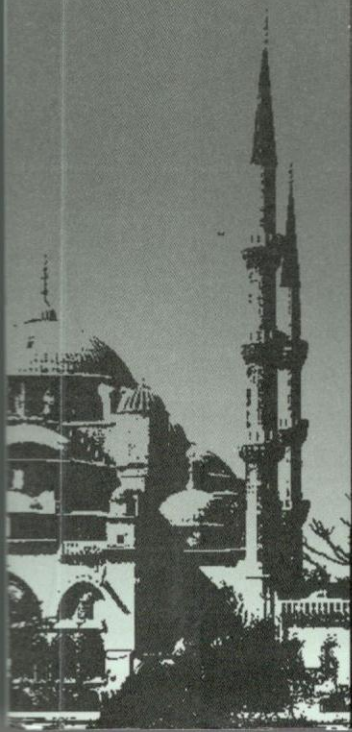

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЙ В УКРАЇНІ

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Частина 1

УДК 2628
ББК 86.3(Укр)
I-90

Історія релігій в Україні: науковий збірник святих пам'яток професора Ярослава Дашкевича (1926–2010)/За заг. ред. М. Капралю, О. Киричук, І. Орлевич. – Львів: Інститут релігієзнавства філія Львівського музею історії релігії, «Логос», 2016. – Частина 1: Церковна історія. – 734 с.

Рік заснування: 1990

Проблематика: Публікуються статті, повідомлення, публікації документів, огляди та рецензії з актуальних проблем історії релігійних вірувань та конфесій, філософії, етнології, політології та соціології релігії. Досліджуються сакральні пам'ятки України, іконографія, архітектура, сакральна музика

Свідчення про державну реєстрацію: КВ № 17299-6069 Р від 18.11.2010

Періодичність: 1 раз на рік

Мова видання: українська, білоруська, польська, англійська, російська (зі змішаними мовами)

Засновник: Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії

Співзасновники: Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України;

Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

Головний редактор: д-р іст. наук, проф. Капраль Мирон Миколайович

Заступник головного редактора: к. іст. наук, доц. Киричук Олександра Степанівна

Відповідальний секретар: к. іст. наук, Орлевич Ірина Василівна

Члени редколегії:

В. С. Александрович, д-р іст. наук, (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)

А. В. Арістова, д-р філософ. наук, проф.

М. С. Бандрівський, д-р іст. наук

Ю. В. Вовюшин, д-р іст. наук, проф. (Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка)

М. М. Капраль, д-р іст. наук, проф.

А. М. Киридон, д-р іст. наук, проф. (Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»)

А. М. Колодний, д-р філософ. наук, проф., заслужений діяч науки і техніки України

В. І. Любашенко, д-р філософ. наук, проф. (Український Католицький Університет)

О. Г. Малиць

Л. В. Моравська

М. М. Омельчук

Г. Д. Панков, д-р філософ. наук, проф. (Харківська державна академія культури)

Г. В. Папакін, д-р іст. наук, проф.

Н. Б. Руда

І. Я. Скучиляс, д-р іст. наук (Український Католицький Університет)

О. Н. Саган, д-р філософ. наук, проф.

Л. О. Филипович, д-р філософ. наук, проф.

Рекомендовано до друку вченою радою:

Львівського музею історії релігії від 04.04. 2016 р., протокол № 1;

Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського

НАН України від 21.04. 2016, протокол № 4;

Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди

НАН України від 19.04.2016, протокол № 7

Адреса редакції:

Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії

пл. Музейна, 1, Львів, Україна, 79008

Тел.: (032) 260-11-35

E-mail: mnkreligio@gmail.com

Сайт: <http://www.museum.lviv.ua/instytut-relihiiieznavstva>

© Автори, 2016

© Львівський музей історії релігії, 2016

ISBN 978-966-7379-86-5

ЗМІСТ

Ярослав Романович Дашкевич (1926–2010).....	5
<i>Зоряна Білик, Лілія Моравська</i> Спогади про великого вчителя	11
ЦЕРКОВНА ІСТОРІЯ.....	13
ХРИСТІЯНСТВО І–ХІІІ СТОЛІТТЯ	13
<i>Ігор Анцишкін</i> Українські землі та Римські папи у I тис. н.е.	13
<i>Марія-Анастасія Гусар</i> Інтелектуальні середовища Західної Європи другої половини XI ст. про розкол Вселенської Церкви 1054 р.: реакція та спроби подолання	25
<i>Свєен Харьковеценко, Людмила Мельник</i> Християнство і культурний процес в Київській Русі	36
XV–XVIII СТОЛІТТЯ	46
<i>Мар'ян Хомяк</i> Польсько-литовський унійний проєкт на Констанцькому соборі	46
<i>Іван Паславський</i> Греко-католицизм як історичний тип українського християнства	56
<i>Валерій Бабенко</i> Світлоглядні виміри уніатства і Україна.....	68
<i>Микола Буланій</i> Розвиток права патронату на теренах українських земель Великого Князівства Литовського за правління Сигізмунда II Августа.....	82
<i>Олександр Булига</i> До питання щодо причин заснування Почаївського монастиря та діяльності його першого ігумена	93
<i>Вікторія Любащенко</i> Соцініапані Самуель Пржипковський у суспільно- культурному контексті України	106
<i>Яків Сислюк, Вікторія Дубик</i> Релігія і церква у системі української освіти та шкільництва XVI–XVII ст.	118
<i>Марина Мищенко</i> Братства XVI–XVII ст. в Україні: біля джерел громадянського суспільства та української національної ідеї	129

<i>Людмила Москальова, Ірина Яковенко, Вікторія Чорна</i> Роль Львівського братства у розвитку шкільної системи освіти на Україні XVI–XVII ст.....	138
<i>Василь Педич, Віталій Тельвак, Вікторія Тельвак</i> «Студії над організацією Львівської Ставропігії від кінця XVI до половини XVII століття» – історико-церковне дослідження Федора Срібного	148
<i>Мирон Капраль</i> До історії побудови нової церкви Богоявлення у Львові в 1711–1712 рр.	161
<i>Joanna Szady</i> Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo na Rusi Koronnej w XVIII w.	172
<i>Назарій Лоштин</i> Заборнені книги у бібліотеці монастиря домініканців у Ярославі	182
<i>Богдан Лазорак</i> Архів львівського церковного братства Богоявлення Господнього (Св. Епіфанії) XVI–XVIII ст. (за сумарішем 1744 р.).....	188
<i>Алла Перепелиця</i> Сторінки історії Свято-Миколаївського храму в Чигирині (XVII–XXI століття).....	197
<i>Богдана Недавня</i> Старокиївська (Верхньокиївська) протопопія XVIII ст.:.....	208
склад, межі, духовенство та парафії.....	208
<i>Beata Lorens</i> Rola monasteru bazylińskiego w Satanowie w drugiej połowie XVIII w.	219
<i>Юрій Стецик, Орест Грицина</i> Протокол візитації Летнянського василіанського монастиря 1764 р.	232
<i>Jarosław Cabaj</i> «Chołmsko-Warszawskij Jeparchialnyj Wiestnik» jako źródło do badań dziejów obrządku wschodniego na terenach nadbużańskich Królestwa Polskiego.....	244
XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ	257
<i>Аркадій Ткачук</i> Освітня діяльність Римо-католицької церкви на Правобережній Україні напередодні освітніх реформ в Російській імперії.....	257
<i>Андрій Боярчук</i> Матеріальне забезпечення волинського православного парафіяльного духовенства у першій третині XIX ст.....	269

<i>Наталія Анофранка</i>	
Релігійні аспекти шлюбного заканадаўства Расійскай імперыі ў першай палове XIX ст. (на прыкладзе заходніх губерняў).....	282
<i>Оксана Альошина</i>	
Просвітніцкая дзейнасць Кирыло-Мефодіўскага праваслаўнага братства в Острозі у другой паловіні XIX ст.	294
<i>Петро Вівчарик</i>	
Постаць Степана Качалі в історыі Украінскай грека-католіцкай царквы (1815–1888)	303
<i>Ольга Катовская</i>	
Невядомы сторінкі з асобнага та душпаісторскага жытця отця Міхайла Вербіцкага.....	311
<i>Валодзімір Паішук</i>	
Царквенно-релігійна тэматыка у выданнях «Просвіты» 1872–1876 рр.....	323
<i>Ірына Орлівіч</i>	
Взаемныя митрополіта Андрэя Шепціцкага з русофіламі напрыкінці XIX – на пачатку XX ст.....	338
<i>Наталія Новік</i>	
Дзейнасць праваслаўнай царквы на стварэнні прафесійных навучальных устаноў у другой палове XIX – пачатку XX ст. (на прыкладзе беларуска-літоўскіх губерняў).....	353
<i>Ларыса Моісееўна</i>	
Меноніцкая абшчына-царква на півдні Украіны чэрэз прызму расійскага заканадаўства	364
<i>Георгій Кожолянюк</i>	
Старообрыдніцтва на тэрыторыі Північнай Буковіны (останняя чвэрць XVIII – пачаток XX ст.).....	376
<i>Павло Сремсав</i>	
Сацыяльнае дысцыплінаванне як фактар палічэння сектанцкіх рыс у релігійных спільногах (на прыкладзе старообрыдніцкіх абшчынаў Харківшчыны XIX – пачатку XX ст.).....	388
<i>Марія Верговская</i>	
Сільскае парафіяльнае духоўенства в этнакультурнаму прасторы украінскага села Середняй Наддніпряніны XVIII – пачатку XX стагоддзя.....	399
<i>Тэтыяна Панфілава</i>	
Украінскае грека-католіцкае духоўенства і царква у фарміраванні і дзейнасці структур грамадзянскага супольства Східнай Галічыны кінца XIX – пачатку XX ст.	409

Тетяна Решетула

- Внесок греко-католицького духовництва у становлення
видавничої справи Тернопілля на межі XIX–XX століть
(на прикладі видавничої діяльності
греко-католицького священика, отця Лева Джулинського)..... 424

Ірина Петренко

- Українізація церковнопарафіяльних шкіл
Полтавської єпархії на початку XX ст. 432

Валянціна Яноўская

- Християнські канфесії західних губерняў Расійскай імперыі
падчас Першай сусветнай вайны..... 440

Алена Філатава

- Нехрысціянскія канфесіі західних губерняў
Расійскай імперыі у гады Першай сусветнай вайны (1914–1918 гг.)..... 452

Руслан Куцук

- Роль Російської православної церкви в інформаційній
політиці імперської влади щодо населення
українських губерній Південно-Західного краю у 1914-1917 рр. 464

Софія Предка

- Капелани українських збройних формувань
в Галичині 1914–1919 рр.
(за матеріалами спогадів польових духовників) 472

Роман Лехнюк

- «Лише під проводом нашого ВПр. Єпископату може
нарід наш двигнути ся з занепаду»: взаємини представників
українського християнсько-суспільного руху з вищими
ієрархами Греко-католицької церкви в Галичині на початку XX ст. 483

Тетяна Каросва

- Читацькі можливості студентів Подільської
православної духовної семінарії (1797–1920 рр.)..... 497

1920–1946 РОКИ 507*Ірина Преловська*

- Володимир Мусійович Чехівський (1876–1937) –
головний ідеолог УАПЦ (до 140-ої річниці з дня народження)..... 507

Валерій Нестеренко, Валерій Сторчовий

- Римсько-католицька церква на Поділлі у 1920-ті роки 519

Артур Іжевський

- «Війна пам'ятників» у графіці та галицькій сатири
XIX –початок XX ст. 530

Алла Киридон

- Поховальна обрядовість в умовах трансформації
ціннісних смислів (1920-і рр.)..... 547

Лариса Дудка

- Преса як засіб реалізації антирелігійної пропаганди
в Україні періоду 1920-х – 1930-х років..... 560

<i>Юлія Коцур</i>	Антирелігійні кампанії 30-х років ХХ століття як засіб боротьби з релігійністю українського селянства Роменщини	571
<i>Marcin Lichota</i>	Wpływ konkordatu polskiego 1925 r. na konkordat włoski 1929 r.	583
<i>Damian Siebieszuk</i>	The election and coronation of Pius XII in the view of «Kurjer Białostocki»	593
<i>Anna Kot</i>	Dekanat lukowski diecezji podlaskiej w okresie międzywojennym – zmiany administracyjne	603
<i>Rafał Dydyecz</i>	Organizacja i działalność parafii neounickich w diecezji podlaskiej	609
<i>Андрій Гуменяк</i>	Господарство Домініканських монастирів у Львові та Золотому Потоці у другій половині ХІХ – 30-х роках ХХ ст.	619
<i>Ольга Маслій</i>	Ліквідація жіночих чернечих спільнот УГКЦ у Галичині (друга половина 1940-х рр.)	626
<i>Микола Михайлуца</i>	Реґламентация релігійного життя в українських землях Буго-Дністровського межиріччя (1941-1944 рр.)	635
	1946–1991 РОКИ	644
<i>Олександра Киричук</i>	Радянська система покарання за віру (на прикладі 18-літнього ув'язнення митрополита Української греко-католицької церкви Йосифа Сліпого)	644
<i>Ірина Яворська</i>	Протестанти УРСР та їх боротьба за право виїзду з країни (1919–1991)	664
<i>Ольга Швець</i>	Особливості розвитку п'ятидесятницьких громад в Україні упродовж 1970-х років	675
<i>Оксана Годованська</i>	«На Великдень завжди ми робили недільник, та чесне слово!»: антирелігійні практики радянського періоду у вчительських спогадах	687
<i>Григорій Хоружий</i>	Католицька церква в СРСР	697
<i>Tomasz Pudłocki</i>	Spojrzenie z boku – Kościół bizantyńsko-ukraiński w świetle kroniki klasztoru oo. Franciszkanów-Reformatów (ofm) w Przemyślu w latach 1988–1991	708
	ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	723

Руслан Куцик

Роль Російської православної церкви в інформаційній політиці імперської влади щодо населення українських губерній Південно-Західного краю у 1914-1917 рр.

Ruslan Kutsyk

The role of the Russian Orthodox Church in the information policy of the imperial government to the population of Ukrainian provinces in Southwestern region in 1914-1917 years

The article analyzes the role of the Orthodox Church in the information policy of the Russian imperial government to the population of Ukrainian provinces of Southwest region in 1914-1917 years; uncovered the basic ways of exercise of propaganda; defined main methods of information and psychological influence on the formation of public opinion civilians and military.

Keywords: Russian Orthodox Church, the First World War, Russian Empire, Southwest region, mass media, propaganda

Проаналізовано роль Православної церкви в інформаційній політиці російської імперської влади щодо населення українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр., розкрито основні способи здійснення нею пропаганди; визначено основні прийоми інформаційно-психологічного впливу на формування суспільної думки цивільного населення та військових.

Ключові слова: Російська православна церква, Перша світова війна, Російська імперія, Південно-Західний край, засоби масової інформації, пропаганда

У сучасних умовах інформація є тим засобом, який забезпечує швидке реагування на події та їхнє усвідомлення громадськістю. Цьому сприяють виникнення та вдосконалення різноманітних технічних засобів масової інформації (далі – ЗМІ), які становлять один масив великої «пропагандистської машини». Втручання у внутрішні справи України супроводжується масштабною антиукраїнською пропагандою. Слід зазначити, що в цих процесах вагоме місце посідає релігійний фактор, оскільки й сьогодні церква має найвищий рівень довіри серед українського населення. Згідно з соціологічними даними 2014 р., їй довіряє 65,6% українців¹.

Питання інформаційних процесів на території України в роки Першої світової війни є мало дослідженим наукою. Окремі його аспекти розглядалися у студіях Д. Волкогонова², Т. Євсєєвої³, К. Капкова⁴, Л. Питльованої⁵, Г. Степаненко⁶ та ін. Водночас з'ясування ролі Російської православної церкви (РПЦ) в інформаційній політиці імперської влади щодо населення українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр. потребує детального вивчення.

Науковці доводять, що системне використання ЗМІ державою відбулося в роки Першої світової війни, коли уряди країн двох антагоністичних блоків – Троїстого Союзу й Антанти, зрозуміли, що в умовах соціально-політичних та військових потрясінь не менш важливою, ніж вогнепальна зброя, є психологічна.

Відомий російський історик Д. Волкогонов зазначає, що саме у роки Першої світової війни були «використані засоби і методи психологічної війни, яку стали вести один проти одного імперіалістичні коаліції...». Ним відзначено, що у «штабах воюючих армій створювалися відповідні відділи і підрозділи, покликані організувати «війну слів» – агітацію противника»⁷.

У ЗМІ того періоду культивували думку про справедливість та виправданість участі Російської імперії у війні з метою визволення слов'янських братніх народів Балкан і Галичини від гніту чужоземних держав. Церква, як один із головних суспільних інститутів, який здійснював оцінку тих чи інших подій, посідала вагоме місце в тогочасному інформаційному полі. Православне духовенство було залучене до інформаційної пропаганди.

З початком війни у Петрограді розпочалося видання офіційної центральної газети «Приходской Листок» з метою «правильного й точного інформування духовенства, а через нього широких народних мас із сучасними подіями, особливо воєнного театру, щоби в служителів культу незмінно підтримувався бадьорий, сповнений віри у велич Росії настрій, і щоби воно, своєю чергою, могло передавати цей настрій парафіянам, оберігаючи їх від впливу неправдивих чуток»⁸. «Епархиальные ведомости» всіх українських єпархій друкували зразкові проповіді патріотичного змісту, постійне виголошення яких було обов'язковим для кожного парафіяльного священика. Вони закликали населення, залежно від нагальних потреб, до участі в передплаті на військові позики, скорочення вживання

м'ясних продуктів на користь солдатів, городництва «з метою проведення необхідних для споживання військом городніх культур» тощо; формували патріотичні почуття і створювали героїчний настрій. У суспільстві набули поширення лозунги на кшталт: «Не здавайся в полон!», «Йди на війну, як за викликом Божим!», «Звіряче ставлення німців до наших військовополонених», «Повчання новобранцям з приводу листів, які надходять від наших полонених, в яких описуються нібито добрі умови життя в полоні», «Лихоліття війни послані нам Господом як кара за відхилення від православ'я» та ін. Провідною думкою цих агіток була теза про те, що «все, чого вимагає від нас влада, має бути свято виконане, як необхідне й корисне для держави»⁹.

Особливою була пастирська робота священників. Від них чекали результативної психологічної підтримки мобілізованих і покалічених. У численних лазаретах вимагали моральної опіки поранені. Сироти, біженці, сім'ї загиблих чекали на розраду й допомогу. В умовах війни актуалізувалася проблема забезпечення пристойного дозвілля мешканцям містечкових та сільських парафій на противагу розпусти та марновірству, що мали місце в той час¹⁰.

На членів причтів був покладений обов'язок розповсюджувати серед народу патріотичні листівки, брошури, які друкувалися парафіяльними братствами мільйонними накладками. Оскільки усі чоловіки перебували на фронті, а жінки не завжди вміли читати, то з проханням прочитати текст вони зверталися до священників. Звичка подібних звернень була корисною для виконання ще одного завдання, яке покладалося на духовенство – перлюстрація листування парафіян із фронтовиками. Адже селяни формували своє бачення війни, керуючись передусім листами, а їхні відповіді, своєю чергою, мали великий вплив на моральний дух фронтовиків¹¹.

Ще одним способом інформаційно-психологічного впливу на масову свідомість суспільства було проведення масштабних молебнів на честь перемог російської армії. 30 вересня 1914 р. Департаментом поліції було видано циркуляр губернаторам та градоначальникам імперії, відповідно до якого, за указом імператора від 28 серпня, усі важливі переможні битви російської армії мають відзначатися церковними урочистостями. Губернська влада на місцях повинна була видавати потрібні для цього розпорядження, а також сприяти широкому оповіщенню населення

про здійснення церковних молебнів¹². Прикладом цього є оголошення київського поліцмейстера від 22 вересня 1914 р., в якому вказувалося, що о 12 годині дня Високопреосвященним Флавіаном Митрополитом Київським та Галицьким у Софійському соборі відбудеться молебен на честь перемоги над німцями, які намагалися форсувати лінію Німану, між Олітою (Алітус) та Гродно¹³. Подібні церковні урочистості відбувалися і в інших містах Київської, Подільської та Волинської губерній. Зрозуміло, що такі відправи мали значне інформаційно-психологічне навантаження на формування суспільної думки населення, оскільки на той час саме церква користувалася високим кредитом довіри і часто виступала основним джерелом інформації про події, що відбуваються в імперії та світі.

Активну участь РПЦ взяла у створенні в очах населення Південно-Західного краю образу «лютого ворога», яким звичайно ж вважалася Німеччина та етнічні німці, що проживали на території Російської імперії. В церковних періодичних виданнях та проповідях священників часто звучали тези про звірства та насильства, які чинить німецька армія та її командувачі щодо російських полонених та населення окупованих територій. Прикладом цього є розміщена в журналі «Руководство для сільських пастыррей» стаття Н. Гумілевського під назвою «Про значення теперішньої антинімецької війни». У ній ідеться: «В теперішній війні німці повністю показали своє істинне морально-культурне обличчя. Вони почали війну грубим порушенням міжнародних договорів і продовжують її з повним нехтуванням міжнародного права: по-розбійницьки грабують із зайнятих міст мільонні контрибуції, кидають з аеропланів бомби на незахищені міста... Мало того, німці систематично допускають навіть вчинки, які свідчать про нехтування ними елементарних вимог моралі: побиття мирних жителів, добивання ранених, катування полонених, гвалтування жінок...»¹⁴. Як бачимо, церковні ЗМІ використовували такий інформаційно-психологічний прийом впливу на формування суспільної думки населення, як «демонізація» ворогуючої сторони. Він передбачає перш за все представлення супротивника з негативної точки зору, а саме демонстрування його дій як жорстоких та несправедливих.

Варто зазначити, що в контексті антинімецької пропаганди РПЦ та урядом велася боротьба з діяльністю протестантських організацій, а

саме проти баптистів, яких вважали сектантами, що здійснюють анти-російську та пронимецьку пропаганду. Зокрема у пропозиції головного начальника Постачання армій Південно-Західного фронту начальнику Київського військового округу від 28 червня 1915 р. зазначалося: «Маючи на увазі, що секта баптистів німецького походження, що головні діячі по розповсюдженню її серед православного населення Росії були німці і їх прибічники, котрі у своїй пропаганді не обмежуються одними релігійними цілями, але й вселяли особам, котрі попали під їх вплив, шкідливі ідеї політичного характеру, осуджуючи не тільки існування православної церкви, але й всі споконвічні підвалини російського життя, вихваляючи, в той же час порядки німецького державного, релігійного та громадського побуту»¹⁵. У зв'язку із цим обер-прокурор Святійшого Синоду В. Саблер вважав за потрібне докласти всіх зусиль для боротьби з подібною пропагандою. Крім того, у документі зазначається, що усіх, хто буде викритий у розповсюдженні подібних баптистських ідей, слід піддавати найсуворішим покаранням¹⁶. Як бачимо, у роки війни існувала конфесійна нетерпимість, яка супроводжувалася активною інформаційною пропагандою зі сторони РПЦ та урядових структур.

Треба зауважити, що під час Першої світової війни, крім цивільного, важливу ідеологічну місію виконувало військове духовенство, яке мало власну управлінську структуру і підпорядковувалось військовому та морському відомствам. Згідно із законом 1890 р. «Про управління церквами й духовенством військового відомства» служіння військових пастирів підпорядковувалося військово-духовній управі на чолі з головним військовим священиком – протопресвітером військового і морського духовенства. Під час Першої світової війни протопресвітером був Г. Шавельський¹⁷.

Ще до початку війни на I Всеросійському з'їзді військового і морського духовенства були розроблені інструкції для полкових, госпітальних і судових священиків, які пояснювали, де і що повинен робити священнослужитель під час бою і після нього. Духovenство повинно було вести роз'яснювальну роботу з нижчими чинами про причини війни, святість військового обов'язку¹⁸. Форум визнав основним обов'язком військового пастиря піднесення бойового духу російської армії. Суспільна вага пастирської роботи та міра її впливу на особовий склад підкреслювалася

публікаціями в церковній періодиці. Так, у періодичному виданні «Церковь и жизнь» автор статті «Священик на війні» переконував читачів, що «та жива справа, на яку перетворюється війна після пастирського слова, настільки зрозуміла, що ні про яке розслаблення волі й мови не може бути. Навпаки, ясно зрозуміла мета боротьби робить останню випробуванням, що гартує характер воїна, привчаючи його до серйозного виконання обов'язку, який стоїть поза особистими інтересами. Живе слово священика перетворить суспільне служіння в особисту справу й значно поглибить його...»¹⁹.

Російська православна церква, підтримуючи ідеологію держави, культивувала позитивне сприйняття війни як серед цивільного населення, так і серед солдат, які перебували на фронті, госпіталях або в тилу. Слід зазначити, що священик зазвичай користувався авторитетом, а тому часто виступав у ролі головного джерела інформації. Позитивна оцінка церквою участі Російської імперії у війні формувала в суспільстві переконання справедливої, визвольної війни. Типовим прикладом у цьому контексті є стаття П. Петрова «Нотатки про церковно-суспільне життя», в якій вторгнення російських військ в Східну Галичину і Північну Буковину трактовано як визволення українського населення від несправедливого австрійського та римського гніту: «...є повна підстава сподіватися, що галицько-російський народ назавжди звільниться від австрійської неволі, що для нього відкрилась давно очікувана можливість скинути ярмо нав'язаної унії з Римом, повернутися до своєї давньої Православної віри і злитися в єдино з рідним російським народом»²⁰. Автори православних видань РПЦ не лише сприяли зміцненню патріотичного духу віруючих, зокрема й в армії, але й обґрунтовували важливість приєднання західно-українських земель.

Зауважимо, що приєднання Східної Галичини і Північної Буковини до Російської імперії сприяло розширенню канонічної території Московського Патріархату. Ще до початку війни на одному із засідань Галицько-Руського благодійного товариства у Санкт-Петербурзі архієпископ Волинський Антоній (Храповицький) у своїй промові зауважив: «Ми не маємо права відмовлятися від рідних братів..., а повинні голосно на весь світ вигукнути: «Брати-галичани, ми чуємо ваші стогони, і готуйтеся до часу розплати»²¹. Оскільки греко-католики зберігали «східний обряд», то РПЦ обґрунтовувала тези, що уніати це

колишні православні, які за певних історичних обставин змушені були підпорядкуватися Ватикану, а захоплення Східної Галичини – це час їхнього звільнення. Такі твердження надавали війні ідейного змісту, формуючи у суспільній свідомості жителів імперії спотворене розуміння справжніх причин війни.

Таким чином, у період Першої світової війни російською імперською владою були застосовані ідеологічні та інформаційні засоби пропаганди, в якій окреме місце належало православній церкві. Підтримуючи курс царського уряду на участь у війні, вона сприяла формуванню міфу визволення слов'янських народів від гніту чужоземних держав. У засобах масової інформації, а насамперед в періодичних церковних виданнях, публікувалися статті патріотичного характеру, які мали на меті зміцнити віру військових і мирного населення у справедливість та правочинність дій самодержавства, а також матеріали антинімецького характеру. Крім того, в містах та селах священники проводили щоденні молебні та проповіді, зміст яких носив позитивний характер і був спрямований на підтримку інформаційно-ідеологічного курсу влади. Оскільки рівень довіри суспільства до церкви був високим, то її інформаційна пропаганда мала ефективний результат.

- ¹ Українці вірять церкві, армії і українським ЗМІ // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/19/7025797/>
- ² Волгогонов Д. А. Психологическая война: Подрывные действия империализма в области общественного сознания. – М.: Воениздат, 1983. – 288 с.
- ³ Євсєєва Т. М. Православне військове і морське духовенство // Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. У двох книгах. Книга 1. Історичні нариси / [Упоряд. О. П. Реєнт]. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2014. – С. 302-309.
- ⁴ Капков К. Г. Очерки по истории военного и морского духовенства Российской империи XVIII - начала XX веков: Итоги к 1917 году. – Москва: «Летопись», 2009. – 256 с.
- ⁵ Питльована Л. Інформаційно-психологічне забезпечення російської воєнної кампанії в Галичині під час Першої світової війни // Воєнна історія Галичини та Закарпаття: матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції (15 квітня 2010 р., м. Львів) / [Від. ред.: В. В. Карпов, В. І. Горелов, І. В. Мороз]. – К., 2010. – С. 153-158.
- ⁶ Степаненко Г. В. Соціальне служіння православного духовенства українських єпархій // Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. У двох книгах. Книга 1.

- Історичні нариси / [Упоряд. О. П. Реєнт]. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2014. – С. 562-572.
- 7 Волкогонов Д. А. Психологическая война... – С. 47.
- 8 Степаненко Г. В. Соціальне служіння... – С. 564-565.
- 9 Там само.
- 10 Там само.
- 11 Там само.
- 12 Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України). – Ф. 442 (Канцелярия киевского, подольского и волынского генерал-губернатора). – Оп. 864. – Спр. 312 (Циркуляры командующего Отдельным корпусом жандармов об обмундировании служащих корпуса, организации кассы взаимопомощи нижних чинов, выплата субсидий служащим и их семьям и по др. вопросам. 1 августа – 23 декабря 1914 г.). – Арк. 60-60 зв.
- 13 Там само. – Ф. 278 (Киевское жандармское полицейское управления железных дорог). – Оп. 1. – Спр. 280 (Донесения начальников жандармских полицейских отделений о ходе военных действий и о состоянии железной и шоссейных дорог. 19 июля 1914 – 9 января 1916 г.). – Арк. 122.
- 14 Гумилевский Н. О значении настоящей противонемецкой войны // Руководство для сельских пастырей. – 1914. – № 37. – С. 6-7.
- 15 ЦДАК України. – Ф. 278. – Оп. 1. – Спр. 309 (Циркуляры киевского губернатора о запрещении и разрешении разным лицам проживать в пределах Киевской губернии; об осуществлении надзора за функционированием. 12 января – 29 июля 1915 г.). – Арк. 70 зв.
- 16 Там само.
- 17 Євсєєва Т. М. Православне військове і морське духовенство... – С. 591.
- 18 Капков К. Г. Очерки по истории военного и морского духовенства... – С. 67.
- 19 Євсєєва Т. М. Православне військове і морське духовенство... – С. 597.
- 20 Петров П. Заметки о церковно-общественной жизни // Руководство для сельских пастырей. – 1914. – № 41. – С. 120.
- 21 Питльована Л. Інформаційно-психологічне забезпечення... – С. 157.